

115. Öreryds kyrkogård. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 79.

Litteratur: L 2030. J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 173; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 39; M. Hultin: Iakttagelser af fornlemningar under en resa genom Tweta och Mo Härader af Jönköpings och Wartofta Härad af Skaraborgs län (ATA) s. 12, Anteckningar (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 hs i KB) avd. Concepter och anteckningar s. 12; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 223, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 34; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 360; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); Thelander: Brev till A. Friberg den $31/5$ och den $7/6$ 1908 (NSmArk); S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937) s. 125, 157 f., s. 178; J. Pape: Skrivelse till Riksantikvarien den $18/7$ 1938 med avklappning av inskriften (ATA); Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: E. Stenholm: teckningar den $5/11$ 1799 i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 6 och 7, den förstnämnda återgiven i Liljegrens Runlära (1832) pl. 8b; Ihrfors: teckning i aa; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 28, återgiven i Gardells aa 2 (1946) s. 77; E. Lönnberg: foto 1938 (ATA).

På Öreryds kyrkogård ha fordom funnits tre runristade stenar, av vilka en, Sm 115, är i behåll och nu förvaras i Statens historiska museum, inv.nr 22.518.

I kyrkoherde Laurentius Lithenius' relation till *Ransakningarna* 1689, där de andra runristade stenarna på kyrkogården, Sm 116 och Sm 117, blivit avbildade, är Sm 115 förbigången. Stenen avritades 1799 av kyrkoherde Eric Stenholm, som översände sin teckning av denna och av Sm 117 till Per Tham. Denne har på teckningen skrivit: »Dessa Runstenar äro hittade i Örregröys(!) kyrkogården och mig benägit detta tillsändt af Herr

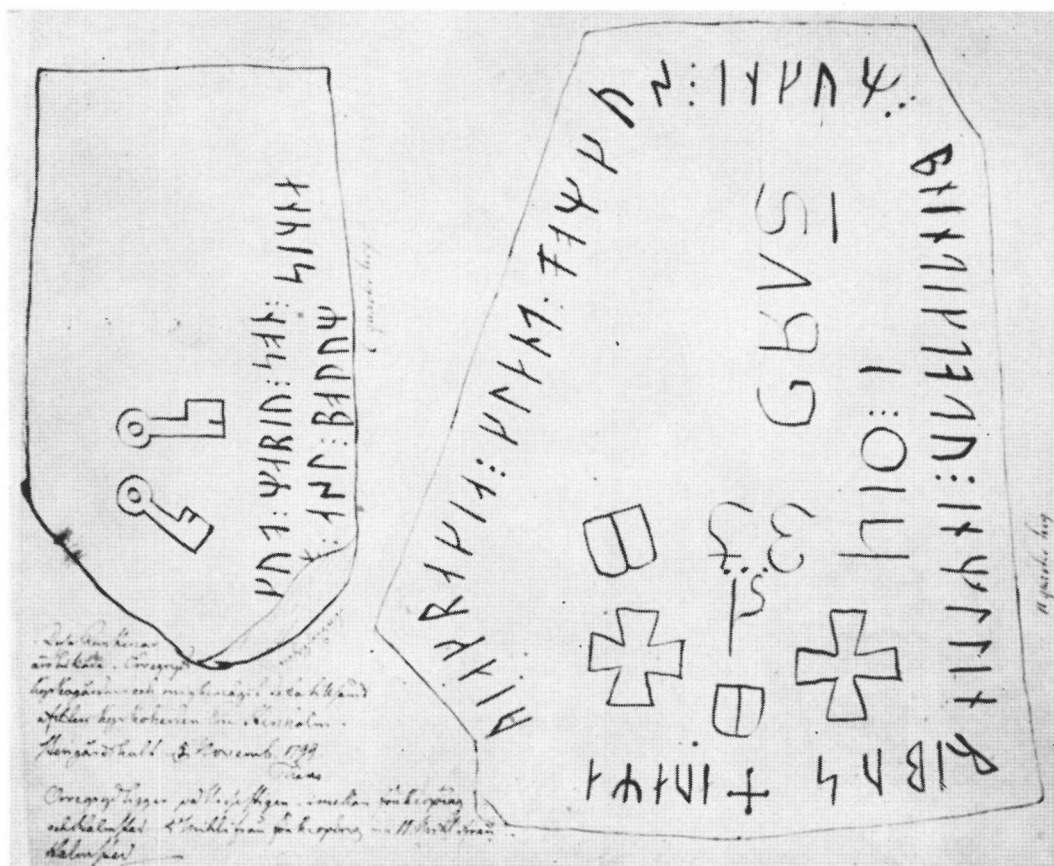

Fig. 73. Sm 117 och 115. Öreryds kyrkogård. Efter teckning av E. Stenholm i Liljegrens Fullständig Bautil 7.

Kyrkoherden Eric Stenholm i Stengårdshult 5 Novemb. 1799.» Liljegren lät införa teckningen i *Fullständig Bautil* band 7. I band 6 finns en kopia, där runorna blivit kompletterade och korrigerade i en del smärre detaljer. Det är detta exemplar, som är återgivet i Liljegrens *Runlära*. Stenholms teckning är den enda, som återger stenen i oskadat skick. Den flyttades senare från kyrkogården för att användas till farstubro och blev samtidigt ramponerad. Därom antecknade Hultin under sin undersökningsresa, som ägde rum på 1850-talet: »No 2030 har Gästgivaren Almén använt till förstugubro, men lofvade på min uppmaning att återställa den på sitt ställe, hvarom jag kan och skall göra mig förvissad.»

Enligt J. E. Lagergren hade flyttningen från kyrkogården skett före 1847, enligt en sagesman på orten, som Pape citerar (1938), »för bortåt 100 år sedan». Den togs senare upp ur farstubron men återfördes ej till kyrkogården utan placerades på yttersidan av en mur vid samma gård, som ännu kallas Gästgivaregården eller Alménska gården, utmed västra sidan av landsvägen genom Öreryd. Där undersöktes den av Djurklou. Den var då övermålad med svart färg, och runorna voro ifyllda med gul. På senare år hade man satt ett mjölkbord framför stenen. Den överfördes år 1940 till Statens historiska museum.

Stenen hade ursprungligen en ganska oregelbunden form och var enligt Stenholm »11 quarter [= 162,8 cm] hög». När den togs till farstubro, blev den avslagen utmed ena långsidan. Man har huggit av ett stort stycke längs med en linje från runan 3 æ till 20 d. Dessutom har på högra kortsidan en mindre bit slagits av, varigenom övre delarna av runorna 23–29 fallit bort.

Stenen, som i sitt nuvarande skick är rektangulär, är 152 cm lång, 79 cm bred och 12 cm tjock. Runorna äro 13 cm höga. Större delen av stenens yta upptages av en latinsk inskrift i majuskler jämte två S:t Georgskors. Som en ram kring denna inskrift löper längs kanterna *Ave Maria* i runor. Där början och slutet av denna inskrift mötas, är ett kryckkors inristat.

Majuskelinskriften:

LEGET ... A | ET : HELENA | MAGNUS | HIC : IA ... ET

Runinskriften (med kompletteringar efter Stenholms teckning inom []):

auæ [mauia krakia : klænt :] domiþus : tekum : bænetikta : tu : in : muliæribus
1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Magnus hic ia(c)et. Legent ... et Helena: Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus.

Till läsningen av inskriften med det latinska alfabetet: Denna del av inskriften har delvis plånats ut genom nötning eller vittring. Det är en lakun i texten mellan LEGET och det följande A med plats för 4–5 bokstäver, vilka tillsammans med A antagligen bildat ett kvinnonamn. C i IACET kan ej spåras längre. Djurklou läser *hic : ia(cent) : magnus : et : helena : amen*. Det är LEGET, som Djurklou uppfattar som *amen*.

Till läsningen av runinskriften: Det fullständigt stungna alfabetet har använts, men stingningen har utelämnats i vissa fall. 9 k i *gratia* har ej någon punktering i Stenholms läsning (Liljegren återgiver runan som g), 20 d har formen 𐌳. 35 t är ej stunget. 3 och troligen 17 æ ha formen 𐌶 (17 𐌶 enl. Stenholm), 32, 34 och 48 formen 𐌺. Av skiljetecknet före 20 d är nu endast den nedre punkten kvar. Av 3 æ synes numera endast halva bst, Djurklou har ritat hela runan. Tredje runan i *Maria* har Stenholm uppfattat som u. Första runan i *plena*, som bör ha varit b med eller utan punktering, har av Stenholm lästs som k, och r. 19 har på hans teckning formen 𐌺. Av 20 d hör toppen till det avslagna. Nu återstå svaga spår av en genom vittring vidgad hst och stingningen i form av en från vänster snett upp mot höger löpande bst. I *dominus*, där utom 20 d även 22–25 äro avslagna upptill, finner man inga spår av det n man väntar mellan i och u. Det är ej heller troligt, att näst sista runan, av vilken nedre hälften är bevarad, varit en binderuna nū, då n-bst borde ha hört till det som är bevarat och binderunor för övrigt ej förekomma i inskriften. Stenholm läser hela ordet *domkus*. Djurklou har ej fått med 20–21 do, ej heller övre delen av 25 s eller stingningen på 27 e. Stenholm har förbisett bst på 33 n och har återgivit 39 a som 𐌺. Skiljetecknet efter denna runa har ej kommit med på hans teckning. På 45 u är bst skadad, vilket är orsaken till att Stenholm uppfattat runan som l.

LEGET i singularis, åtföljt av två subjekt, ger intryck av samma bristfälliga latinkunskaper, som man ofta möter i inskrifter av detta slag. Det kan förhålla sig så, att inskriften är tillverkad efter mönster, som haft en abbreviatur över det andra E. *Helena*, till sitt ursprung grekiskt, är det äldsta kristna kvinnonamnet i Sverige. Det bäres av Inge den äldres (o. 1100) gemål (A. Grape: *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen* 1, 1911, s. 81). *Magnus* är ett vanligt namn i Sverige; se ovan s. 88. Det förekommer även på Sm 26, 67, 68.

Innehållet är av välkänd typ, utöver en upplysning om den dödes namn en uppmaning till förbön. Jfr Sm 145. På samma sätt skall i denna inskrift det *Ave Maria*, som är ristat längs kanten, läsas i omedelbar anslutning till orden *Legent ... et Helena*. Andra paralleller äro t.ex. **bipi : patanostu : firi : halwia : sial** (Säve: *Gutniska urkunder* nr 72), **b(e)per för bo** DR 103, **lese : pu [:] paaternoster | fyrer : sal : hennar** Útskålar, Island (A. Bæksted: *Islands runeindskrifter*, 1942, s. 73).

Liljegren har i *Runurkunder* uppfört denna inskrift bland »Obestämda eller svårläsliga», vilken rubricering endast passar in på de icke runristade partierna, sådana dessa framstodo på Stenholms teckning. Angående de runristade säger Liljegren: »Helsningen Awe Maria, ensamt utgörande inskriften på en sten wid Öreryds kyrka, synes äfwenledes ristad blott för att förestafwa menige man detta lärostycke» (*Runlära* s. 173).

Djurklou har missförstått inskriften, såsom framgår av hans läsning *hic : ia(cent) : magnus : et : helena : amen*, och Gardell, som återgivit inskriften efter Djurklous teckning, har försett den med följande kommentar: »suppleui. titulum priorem hoc modo lege: *hic iacent magnus et helena amen*. in titulo altero supplementa e sacra scriptura dedi. nostris litteris scribendum est: *ave [Maria gracia plena do]mi[nus te]cum benedicta tu in mulieribus*» (aa 1 s. 178).

Beträffande dateringen kan man lägga märke till att det helstungna runalfabetet har använts men att så unga drag som slutet **r** samt **s**-runa av typen **ᚱ** ej förekomma. Gardell, aa s. 125 och 178, räknar denna håll till missionstidens gravhällar och daterar den till 1100-talet. Den kan liksom Sm 116 och 117, som Gardell har daterat till samma tid, vara yngre.

116. Öreryds kyrkogård.

Litteratur: Ransakningarna 1689; J. G. Liljegren: *Runurkunder* ex. C (hs i ATA) flock 4; S. Gardell: *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1 (1937) s. 479.

Äldre avbildning: L. Lithenius: teckning i *Ransakningarna* 1689, publicerad i *Småländska hembygdsböcker* 9 (1942) s. 179.

Utom den ovan beskrivna Sm 115 har på Öreryds kyrkogård funnits ytterligare två gravstenar med runinskrift, Sm 116 och 117, vilka emellertid nu äro försvunna. De avritades av kyrkoherde Laurentius Lithenius, och teckningen bifogades hans relation till *Ransakningarna* 1689. Han meddelade: »På Öhrydz Kiyrekiogårdh liggia twenne steenar mitt för predikostools fönsteret sunnan kiyrekian, hwars afrijtningh medh däss skriffth här wthwijsas.»

Om Sm 116 upplyser Lithenius: »denne steen är ofwan kupit som itt kistelock». Den har alltså varit en gravhäll av samma typ som Sm 83 Vrigstad och en del västgötska gravstenar.

Sm 116 är ej rektangulär utan smalnar mot ena änden, som är rundad. På stenens plana översida finns ett ristat stavkors. Runinskriften löper vertikalt inom korskonturen. Måttsuppgifter saknas.

Inskrift (enligt *Ransakningarna*):

... **sus nazareius**
1 5 10

(*Ie*)*sus nazareius*.